

Mijn familie Oppenoorth-Begemann in Indië

familiegeschiedenis, twee opgravingen en het dagelijks leven

Colofon

ISBN: 978 94 6365 735 8

1e druk 2025

© 2025, Joke Oppenoorth

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Mijn familie

Oppenoorth-Begemann in Indië

*familiegeschiedenis, twee opgravingen
en het dagelijks leven*

Joke Oppenoorth

Inhoudsopgave

Inleiding	9
1. Fik	13
Fiks ouders	13
Fiks jeugd en opleiding	22
Evolutie en mens	28
Darwin	28
Selenka	32
Dubois	34
Margaretha Selenka	41
De Selenka-expeditie	43
De expeditie van 1907	44
De expeditie van 1908	79
Nabeschouwing	86
Hoe het verder is gegaan met de deelnemers aan de Selenka-expeditie	86
Mevrouw Selenka	87
Carthaus	87
Elbert	87
Moszkowski	90
Dozy	90
2. Betsy	92
Betsy's ouders	92
Loopbaan Herman Begemann	98
Herman's laatste actie	105
Situatieschets Atjeh	105
De belegering van Kota Toeangko	117
Betsy's jeugd	124
3. De laatste foto samen...	131
4. Fik en Bets in Indië	142
De eerste Heenreis van Fik en Bets	142
Wie wordt hoe voorbereid op de nieuwe omgeving?	142

Overheidspersoneel	142
Hoe werden en worden Europese echtgenotes ontvangen in Indië?	142
De Ethische Politiek	144
Vorbereiding voor echtgenotes	145
De maildienst	153
De overtocht	161
1909-1912 Fiks eerste detachering	186
Djambi	166
Situatieschets Djambi	169
De geologische opsporingsdienst	172
onderzoeken	174
praktische raadgevingen	179
enkele details	189
Betsy gaat naar Bangko	191
Leven in Bangko	194
Het leven van de Europese vrouw in Indië	198
Huizen en huishouding in Indië	199
Huishouding en bedienden	200
Sarong en kabaja	207
Dagindeling van de huisvrouw	210
Verhalen uit Bangko	213
Geluk en verdriet	219
1912-1913 Terug in Batavia	227
Het waarom van venduties	230
1913-1916 Atjeh	235
Belevenissen in Atjeh	240
Fik ontdekt een uitwijking	244
Andere familie verhalen	247
Eerste verlof 1916-1918, de eerste Thuisreis	250
Omstandigheden	250
De eerste Thuisreis	256
Den Haag	260
De tweede Heenreis	264
Het Konvooi	266

De periode 1918-1926	280
Banka	281
Borneo	285
Bandoeng 1924-1926	295
Tweede verlof 1926-1927, de tweede Thuisreis	301
1927-1933 Bandoeng	304
Frits	306
Fiks werk in Bandoeng	311
Uitbarsting van de Merapi	314
Ngandong	320
De laatste Thuisreis, terug in Nederland	336
5. Eindspel	338
Fik & Bets	338
Zeist	340
Afsluiting	344
Familiezaken	344
De buitenwereld en diens invloeden	345
Afscheid van Nederlands-Indië	352
Nawoord	357
Literatuur	
Publicaties van ir. W.F.F. Oppenoorth	359
Aangehaalde literatuur	361
Literatuur over evolutie	363
Literatuur, sfeertekening, een selectie	365

Inleiding

Natuurlijk wisten wij dat opa en oma in Indië waren geweest, want mijn vader is daar geboren. In hun huis in Zeist hadden ze een paar souvenirs. Zo hing in hun zitkamer een kleed met ingeweven Indische motieven, vervaardigd met de ikat-techniek, en in de logeerkamer een knalrood kleed met daarop een oude Chinese man met een hert. Dat vond ik altijd een intrigerend plaatje.

In de eetkamer hingen schilderijen. Een groot schilderij was een stillevens met donkergroene pompoenen, op het andere ernaast was een dode reiger afgebeeld. Ze vielen niet op omdat die kamer vrij donker was en ze hoorden er gewoon bij. Later begreep ik dat mijn overgrootvader Oppenoorth ze geschilderd had.

In opa's studeerkamer stonden op een kast allemaal witte voorwerpen. Opa vertelde ons er niet over en wij dachten er toen niet verder over na. Later bleek dat het afgietsels van fossiele menselijke schedels waren die hij had gevonden bij een opgraving bij Ngandong, op Java in Nederlands-Indië.

Opa was geen prater, hij was de rustige persoon in huis die ervoor zorgde dat alles op rolletjes liep. Samen de hond uitlaten of wandelen in het bos met hem was fijn, ook al zei hij weinig. Hij zorgde voor de tuin. Daarin stonden veel bessenstruiken – rode, zwarte en kruisbessen – en er waren bedden met aardbeien. Van de bessen mochten wij kleinkinderen eten, van de aardbeien moesten we afblijven. Die kwamen op tafel. Achterin de tuin stonden zijn bijenkasten. Die bracht hij in het seizoen in een karretje achter zijn fiets naar bloeiende boomgaarden en andere voedselbronnen.

Oma kweekte orchideeën in de serre achter de eetkamer. Dat was toen ik klein was, zo rond 1950, heel bijzonder. In de schuur en in de volière had zij haar vogels; ik herinner me de kleurrijke Japanse nachtegaal. Achter de schuur was het kippenhok met kippen en een haan. Zo hadden ze altijd verse eieren. Zoals zoveel dames van haar leeftijd kon mijn oma goed naaien, breien en borduren. Af en toe kwam er een leuk kledingstukje voor haar eerste kleindochter mijn kant op. Ze kon goed

koken, bijvoorbeeld hele lekkere bami. Dat had ze van een Chinese tante geleerd, vertelde ze. Oma maakte ook hele lekkere macaroni die als extra gerecht bij de warme maaltijd op tafel kwam.

Bij de broodmaaltijd roosterde opa voor iedereen boterhammen. Dat ging toen nog handmatig. Wij waren er verzot op, maar na twee sneetjes per kind stopte hij. Opa moest zelf ook kunnen eten, zei mijn moeder. Na het eten werd er afgewassen en daarvoor werd de hele familie ingeschakeld. Opa waste af, mijn vader en de kleinkinderen hielpen, terwijl oma gezellig met mijn moeder zat te praten in de zitkamer.

Rond 1960 verhuisden ze van hun grote huis met tuin met uitzicht op het Zeisterbos naar een driekamerappartement in een nieuwgebouwde serviceflat aan de andere kant van Zeist. Er moest veel opgeruimd en weggedaan worden, een taak voor hun kinderen. Zij namen elk uit de boedel wat hen interesseerde en de rest verdween.

Ik ben van jongs af aan geïnteresseerd in geschiedenis. Dat begon al op de lagere school, waar meester zo mooi kon vertellen over de Grieken en de Romeinen. Ook de natuur heeft mijn belangstelling, vooral beestjes en hoe die zich gedragen. Dat heeft uiteindelijk mijn studiekeuze bepaald: biologie. Daarnaast gaat het mij om processen, zoals in de dierenecologie, ontwikkelingsbiologie en, uiteraard, ook evolutie. Vooral de evolutie van de mens is interessant; daarover zijn legio populaire boeken verschenen. Mijn vader liet op een keer vallen dat opa in Indië fossiele mensen had opgegraven, maar dat dat niet erg bekend was.

Toen in 2001 ook mijn moeder was overleden, was het de taak van mijn broer Rob en mij om het huis in Delft op te ruimen waar onze ouders vanaf 1949 gewoond hadden. Het bleek dat veel van opa's herinneringen aan zijn werk in Indië daar op zolder terechtgekomen waren. Die afgietsels kwamen toen weer tevoorschijn, samen met foto's, fotoboeken en overdrukken van artikelen die hij had geschreven over een opgraving in Indië waarbij fossielen van een voorloper van de moderne mens waren ontdekt. Het gegeven dat mijn opa had meegewerkt aan onderzoek naar de evolutie van de mens vond ik heel interessant. De afgietsels bleken van die fossiele schedels te zijn. Ze zijn naar het Naturalis Biodiversity Center in Leiden gegaan. Daar hebben ze een plekje gevonden bij andere overblijfselen van fossiele mensen uit Indië,

zoals de fossielen die tijdens de opgravingen van Eugène Dubois (1858-1940) in 1891-1892 gevonden zijn bij Trinil op Java. Ook veel fotonegatieven van opa zijn aan Naturalis overgedragen.

Als je leest over de vondsten van fossiele mensen in Indonesië wordt opa eigenlijk nooit genoemd, ondanks het feit dat hij er in zijn tijd wel over heeft gepubliceerd. Hij was er overigens ook niet de persoon voor om op de voorgrond te treden, maar opvallend vind ik het wel. In 2003 werd ik benaderd door dr. O. Frank Huffman, een Amerikaanse paleontoloog werkzaam aan de Universiteit van Texas, in Austin. Hij vroeg mij of ik hem meer kon vertellen over een opgraving in Indonesië in de jaren dertig van de vorige eeuw die volgens hem had plaatsgevonden onder leiding van mijn grootvader. Franks Nederlandse medewerkers hadden alle officiële verslagen en publicaties vertaald en hij was nu op zoek naar familieleden van de daarbij betrokken Nederlanders die hem mogelijk aan onbekende details konden helpen. Ik doorzocht de foto's en andere zaken die ik meegekregen had uit ons ouderlijk huis. Daaronder bevonden zich veel foto's van die opgraving. Andere waren van een eerdere opgraving, twintig jaar daarvoor. Vele daarvan kende Frank niet; ze waren voor hem een goudmijntje.

Al die foto's, overdrukken en de verhalen daarbij vond ik zo interessant dat ik verder ben gaan zoeken om een completer beeld te krijgen van opa's werk in Indië. Natuurlijk waren er ook foto's van oma, hun kinderen, en van hun leven daar. Dat wierp de vraag op naar oma's leven daar. Op vroege foto's zie je haar in kabaja en sarong, op latere in Europese kleding. Ik heb geprobeerd te achterhalen hoe haar leven in Indië was, dat als 'de vrouw achter de man'.

Er zijn helaas vrijwel geen brieven bewaard gebleven, wel een paar prentbriefkaarten, vaak van eigen foto's. Van de tijd na hun eerste verlof heb ik geen correspondentie kunnen vinden. Daarom heb ik romans, biografieën en andere literatuur gelezen om de sfeer te kunnen proeven en een indruk te kunnen krijgen van het leven en de omstandigheden in het Nederlands-Indië van de eerste helft van de twintigste eeuw. Zo heb ik geprobeerd een verhaal te maken over mijn grootouders in Indië. Opa

was niet erg spraakzaam, maar oma kon leuk vertellen. Alleen deed ze dat aan mijn moeder, en ik was toen nog te jong om daar acht op te slaan. Gelukkig kon mijn tante Els me nog een aantal dingen vertellen over hun leven in Indië.

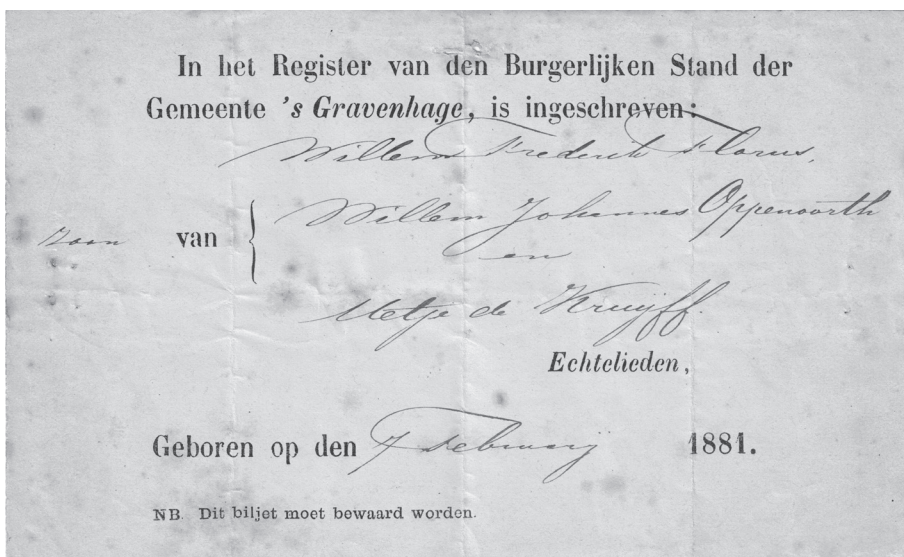
Ook naar hun achtergronden heb ik gekeken. Die bleken heel verschillend te zijn. Van opa's vader wist ik al dat hij kunstschilder was in Den Haag, waar opa ook geboren is. Over oma's vader wist ik eigenlijk niets. Tot mijn verrassing ontdekte ik dat hij bij het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger heeft gediend en in de Atjeh-oorlog heeft gevochten. En dat voor de zoon van een dominee! Oma is dan ook geboren in Indië, in Buitenzorg (nu Bogor).

Met de Indische periode van mijn grootouders als middendeel beschrijf ik het leven van drie generaties. Ik begin met mijn opa, Fik Oppenoorth, zijn ouders, zijn opleiding en zijn werk bij de Selenka-expeditie en hoe het daarmee afloopt. Ook de ouders van mijn oma Betsy Begemann komen aan bod, in het bijzonder de loopbaan van haar vader bij het KNIL. Dat zorgt voor een inkijkje in de Atjeh-oorlog. Daartussendoor verweven zich de levens van broers, zussen, kinderen en andere familieleden.

Omdat het verhaal zich voor het merendeel afspeelt in de koloniale tijd zal ik de oude naam Indië gebruiken tot de Soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949, daarna noem ik het land Indonesië.

1. Fik

Willem Frederik Florus Oppenoorth wordt geboren op 7 februari 1881 in Den Haag. Hij is de oudste zoon van Willem Johannes Oppenoorth en Metje de Kruijff. Ze noemen hem naar zijn grootvader aan vaderskant. In het dagelijks leven wordt hij eerst Frits genoemd, later wordt dat Fik. Hij is overleden in Zeist op 10 januari 1965.

Fik is ingeschreven in de burgerlijke stand.

Fiks ouders

Moeder Metje de Kruijff (1854-1927) is de oudste van de acht kinderen van hoofd der school Cornelis Anthonie de Kruijff en Cornelia van der Zant in Maartensdijk. Op 29 april 1880 trouwt zij daar met kunstschilder Willem Johannes Oppenoorth. Ze gaan wonen in Den Haag.

Metje de Kruijff en Willem Johannes Oppenoorth. (foto Willem Oppenoorth)

Na Fik komt in 1883 een tweede zoon, die Willem Johannes wordt genoemd, roepnaam Wim. In 1885 wordt Margaretha Ulrica Maria geboren en in 1887 Cornelia. De meisjes worden genoemd naar hun grootmoeders. In de wandeling wordt dat respectievelijk Uul of Ule en Corrie of Suk.

Willem met zijn vier kinderen rond 1898. Van links naar rechts Wim, Fik, Ule, vader Willem, zittend Corrie. (foto Willem Oppenoorth)

Vader Willem Johannes Oppenoorth (1847-1905) maakt deel uit van de Haagse School, een groep Nederlandse impressionisten in Den Haag. Deze schilders gaan er voor hun schilderijen opuit: zij schilderen in en naar de natuur in navolging van de School van Barbizon.

Schilders van de Haagse School in de natuur. (foto Willem Oppenoorth)

Na zijn opleiding in Amsterdam aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten volgt Willem verder onderwijs in het buitenland. Hij gaat naar de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen. Voor die opleiding krijgt hij vijf jaren achter elkaar een pensioonaat, een jaargeld, van koning Willem III.

De schilders van de Haagse School hebben zich verenigd in organisaties als *Arti et Amicitiae* in Amsterdam (opgericht in 1839) en *Pulchri Studio* in Den Haag (opgericht in 1847). Willem is van beide verenigingen lid, eerst van *Arti* tijdens zijn studie in Amsterdam en vanaf 1880, als hij in Den Haag gaat wonen, ook van *Pulchri*. Bij *Pulchri* is hij op zijn beurt penningmeester en secretaris. Mede op zijn initiatief wordt in 1898 een fonds opgericht voor weduwen en wezen van leden; Willem krijgt meteen een plek in het bestuur.

Hij is op meer fronten bestuurlijk actief. Zo is hij tot zijn overlijden voorzitter van de *Stenografenvereniging Willem Stolze*.

Scheveningen, thuishkomende bomschuit. Op de achtergrond de pier van Scheveningen. (foto Willem Oppenoorth, ©N)

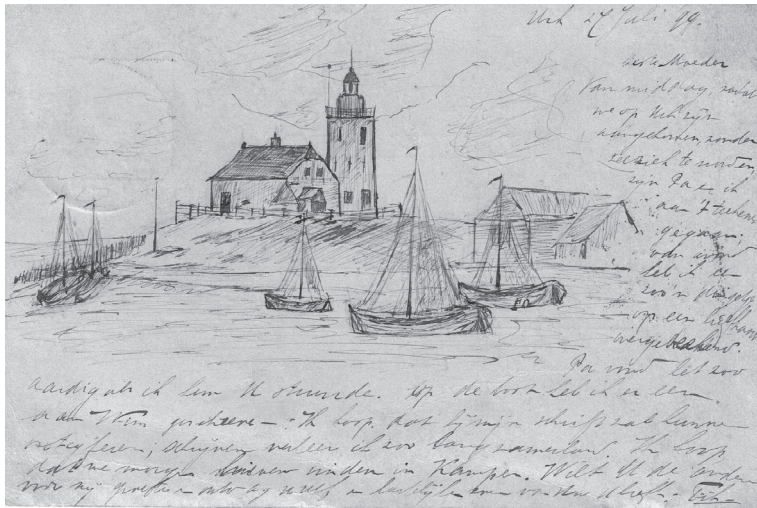
Zowel dicht bij huis, in Den Haag en Scheveningen, als elders in Nederland vindt Willem inspiratie en onderwerpen voor zijn tekeningen, etsen, aquarellen en schilderijen. Ter plekke maakt hij foto's en schetsen. Hij reist door heel Nederland, van Zeeland tot Groningen. Vaak komt hij in de Achterhoek; in Ruurlo woont familie van hem. Als hij thuis is, heeft hij leerlingen. Zo kan hij zijn inkomen aanvullen.

'Achter het dorp Ruurlo', schilderij van Willem Oppenoorth.

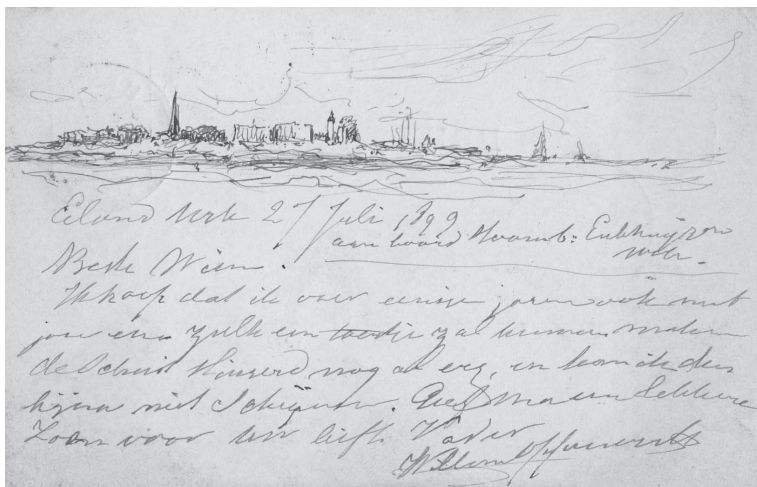
Om tijdens zijn omzwervingen contact te houden met zijn vrouw en kinderen stuurt hij briefkaarten met tekeningetjes van de omgeving waarin hij op dat moment verkeert.

Nadat Fik in 1899 slaagt voor zijn eindexamen van de 5-jarige HBS neemt vader Willem hem mee voor een rondje Nederland. In Enkhuizen steken ze de Zuiderzee over, naar Urk. Fik stuurt een kaartje naar moeder Metje met daarop zijn tekening van het zicht op Urk.

Gezicht op de vuurtoren van Urk. Tekening Fik Oppenoorth.

Vader Willem stuurt zijn zoon Wim een kaartje met ook een tekening van Urk. Daarop schrijft hij dat hij hoopt dat Wim over enkele jaren na zijn eindexamen ook met hem mee kan op een van zijn tochten.

Gezicht op de kerk van Urk, pentekening van Willem Oppenoorth op een kaartje aan zoon Wim.

Van Urk gaan ze verder, Noord-Nederland in. Een van de plaatsen die zij bezoeken is Giethoorn.

Onder een typisch Giethoorns bruggetje kijkt Fik naar het bootje dat achter hen aan vaart. (Willem Oppenoorth, ©N)

In zijn atelier werkt Willem de potlood- en krijttekeningen in zijn schetsboekjes en zijn foto's uit tot aquarellen en olieverfschilderijen.

Van de schilderijen die hij verkoopt, maakt hij foto's voor zijn archief. Zijn kennis en kunde op het gebied van fotografie brengt hij over op zijn beide zonen. Die richten in 1900 de Haagsche Amateur-Fotografen Vereniging op. Fik zit de ledenvergadering van 10 november 1901 voor. Helaas moet de vereniging een paar jaar later alweer worden opgeheven wegens een gebrek aan baten.